

ποθετεῖται καὶ ὁ ἄνθρωπος—προῦκάλεσε μὲν ἀντιδράσεις, ἀλλὰ καὶ ἐπεξέτεινε τὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιεικείας καὶ συγγνώμης, ἐπέδρασε δὲ ποικιλοτρόπως, ἀκόμη καὶ δικαστικῶς, διαυλακώσασα τὴν σκέψιν διὰ σπινθήρων ἐπεικαστέρων ἀντιλήψεων, ἐν αἷς ἡ ψυχολογικὴ ἀνάκρισις τῆς ὅλης ἀνθρωπίνης φύσεως ἐβοηθήθη ἐκ τῆς ἀεννάου ταύτης πάλης τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος, πάλης, ἐξ ἧς ὁ Bergson προσδοκᾷ μὲν τὸν διὰ τῆς προσπαθείας θρίαμβον τῶν ἰδανικῶν, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν πιθανότητα ἐνδεχομένης τοῦ πνεύματος ἡττης καὶ συντριβῆς.

ΙΒ΄.

ΕΝΣΤΙΚΤΟΝ ΚΑΙ ΔΙΑΝΟΙΑ

1) Κοινὴ καταγωγὴ ἐνστίκτου καὶ διανοίας.

Ἡ ἐξέλιξις τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου συνετελέσθη ἐπὶ δύο ὁδῶν διαφόρων, ὧν ἡ μὲν μία ὠδήγει πρὸς τὸ ἐνστικτον, ἡ ἑτέρα δὲ πρὸς τὴν διάνοιαν.

Ἡ διάνοια δὲν προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐνστίκτου, δὲν διεδέχθη τὸ ἐνστικτον ὡς τελειότερα τις βαθμὶς τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ. Ἐνστικτον καὶ διάνοια εἶναι διακρνώσεις διάφοροι, ἔχουσαι τοῦτο μόνον τὸ κοινόν, ὅτι ἀμφότεραι προέκυψαν ἐκ κοινῆς πηγῆς, τῆς συνειδήσεως, ἀφ' ἧς ἀπεσχίσθησαν εὐροῦσαι ἡ μὲν πρώτη τὴν τελείωσιν αὐτῆς ἐν τῷ ἐντόμῳ, ἡ δὲ δευτέρα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Λόγῳ δὲ τῆς κοινῆς ταύτης ἀπὸ τῆς συνειδήσεως καταγωγῆς διετήρησαν συγγενικὰς τινὰς ὁμοιότητας καὶ δυνάμεθα κατὰ τὸν Bergson νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν τῷ ἐνστίκτῳ ἀνευρίσκομεν καὶ ἀκτῖνάς τινὰς τῆς διανοίας, ὡς ἐν τῇ διανοίᾳ ἐνυπάρχουν ἴχνη τοῦ ἐνστίκτου.

«Il n'y a pas d'intelligence où l'on ne découvre des traces d'instinct, pas d'instinct surtout qui ne soit entouré d'une frange d'intelligence. C'est cette frange d'intelligence qui a été cause de tant de méprises. De ce que l'instinct est toujours plus ou moins intelligent, on a conclu qu'intelligence et instinct sont choses de même ordre, qu'il n'y a entre eux qu'une différence de complication ou de perfection et surtout que l'un des deux est exprimable en termes de l'autre. En réalité, ils ne s'accompagnent que parce qu'ils se complètent et ils ne se complètent que parcequ'ils sont différents, ce qu'il y a d'instinctif dans l'instinct étant de sens opposé à ce qu'il y a d'intelligent dans l'intelligence=Δέν ὑπάρχει νοημοσύνη ὅπου νὰ μὴ ἀνακαλύπτῃ τις ἴχνη ἐνστίκτου, δέν ὑπάρχει πρὸ παντὸς ἐνστικτον μὴ περιβεβλημένον ὑπὸ κροσσοῦ τινος διανοίας. Ὁ κροσσὸς αὐτὸς τῆς διανοίας ὑπῆρξεν αἰτία τόσων παρεξηγήσεων. Ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἐνστικτον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον εἶναι πάντοτε νοῆμον, συνεπέραναν ὅτι διάνοια καὶ ἐνστικτον ταυτίζονται καὶ ὅτι μεταξύ των δέν ὑπάρχει εἰμὴ διαφορὰ ὧς πρὸς τὸ πολύπλοκον καὶ τὴν τελειότητα καὶ πρὸ πόντων ὅτι τὸ ἐν δύναται νὰ ἐκφρασθῇ διὰ τῶν ὄρων τοῦ ἄλλου. Ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως δέν συνοδεύονται ἀμοιβαίως, εἰμὴ διότι συμπληροῦνται ἀμοιβαίως καὶ δέν συμπληροῦνται ἀμοιβαίως εἰμὴ διότι εἶναι διάφορα, τοῦ ἐνστικτώδους ἐν τῷ ἐνστικτῷ ὄντος ἀντιθέτου πρὸς ὅ,τι ὑπάρχει νοῆμον ἐν τῇ διανοίᾳ».

2) Δυσχέρεια περὶ τοὺς ὁρισμούς.

Ἐνστικτον καὶ διάνοια δέν εἶναι πράγματα τετε-

λειωμένα, ἄπτά, ἀλλὰ μᾶλλον τάσεις, ἀνεπίδεκτοι τῆς ἀκαμψίας τοῦ ὄρισμοῦ· διὰ τοῦτο δοκιμάζομεν ἔξαιρετικὴν δυσχέρειαν, ὅταν ἐπιχειρῶμεν νὰ ὑποτάξωμεν ἐντὸς τῶν λεκτικῶν πλαισίων τάσεις ἀπὸ φύσεως ἀπεριορίστους. Δὲν ἐκφεύγουσιν ἐν τούτοις τῆς παρατηρήσεως χαρακτηριστικαί τινες ιδιότητες τοῦ ἐνστικτοῦ καὶ τῆς διανοίας, αἵτινες δύνανται ν' ἀποτελέσωσι τὰ στοιχεῖα τῆς διακρίσεως ἀμφοτέρων.

3) Μέχρι τίνος σημείου εἶναι ἀσυνείδητον τὸ ἐνστικτον;

Ἡ μὲν διάνοια φαίνεται ἐστραμμένη πρὸς τὴν συνείδησιν, τὸ δὲ ἐνστικτον μᾶλλον πρὸς τὸ ἀσυνείδητον.

Μέχρι τίνος σημείου εἶναι ἀσυνείδητον τὸ ἐνστικτον; Ἡ ἀσυνειδησία τοῦ ἐνστικτοῦ ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ λίθου; Ὁ πίπτων λίθος οὐδεμίαν συνείδησιν ἔχει τῆς πτώσεώς του. Δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἀπόλυτον ταύτην ἀπουσίαν συνειδήσεως ἢ μὴ συνειδητῶς ἐπιτελουμένη ἐνστικτώδης πράξις; Ὁχι βεβαίως. Ἐν τῷ ἐνστικτῷ ἡ συνείδησις εἶναι ἀποληθαργωμένη, ἀποχαυνωμένη, ὑπναλέα, ἀλλὰ δύναται ν' ἀφυπνισθῇ ὑπὸ ἔξαιρετικὰς περιστάσεις καὶ νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐνόρασιν.

4) Τί γνωρίζει τὸ ἐνστικτον καὶ τί γνωρίζει ἡ διάνοια.

Τὸ ἐνστικτον γνωρίζει πράξεις τινάς, τὰς ὁποίας ἐκτελεῖ ἀλανθιάστως. Καὶ ἡ γνῶσις αὕτη εἶναι ἔμφυτος· οὐδεὶς ἐξεγύμνασε καὶ ἐδίδαξε τὸ ἐνστικτον. Τὸ ἔντομον τὸ ὁποῖον ἀποθέτει ἐπὶ τοῦ ἵππου τὰ φάτου, ἵνα λειχόμενος ὁ ἵππος μεταφέρῃ ταῦτα εἰς τὸν στόμαχόν του, ὅπου καὶ θ' ἀναπτυχθῶσι καὶ ζήσωσι παρασιτικῶς, ἐνεργεῖ, ὡς νὰ ἐγνώριζε σαφῶς τὸ ἀπο-

τέλεσμα. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἀνθρώπινον βρέφος ἐνεργεῖ ἀπὸ φύσεως, ἐξ ἐμφύτου, πράξεις τινὰς ἐνστικτώδους μορφῆς, ἄνευ διδασκαλίας, ἐνῶν ἐξ ἄλλου κατανοεῖ, ἐπίσης ἐξ ἐμφύτου, σχέσεις τινὰς, τὰς ὁποίας τὸ ἔντομον οὐδέποτε θὰ κατενόει. Κληρονομικὴ ἰκανότης εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, ἐνστίκτου καὶ διανοίας.

«*La petit enfant comprend immédiatement des choses que l'animal ne comprendra jamais et en ce sens l'intelligence, comme l'instinct, est une fonction héréditaire, partant innée. Mais cette intelligence innée, quoiqu'elle soit une faculté de connaître, ne connaît aucun objet en particulier. Que peut-elle donc connaître, elle, qui ignore toutes choses ? Elle connaît des rapports*» — Τὸ μικρὸν παιδίον ἐννοεῖ πάραυτα πράγματα, τὰ ὁποῖα τὸ ζῶον οὐδέποτε θὰ ἐννοήσῃ καὶ ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην ἢ διάνοια, ὡς καὶ τὸ ἐνστικτον, εἶναι λειτουργία κληρονομικὴ, ἐκκινουῦσα ἐμφύτως. Ἄλλ' ἡ ἐμφυτος αὕτη νοημοσύνη, καίτοι εἶναι γνωστικὴ ἰκανότης, οὐδὲν ἰδιαίτερον ἀντικείμενον γνωρίζει. Τί δύναται λοιπὸν νὰ γνωρίζῃ αὕτη, ἣτις ἀγνοεῖ ὅλα τὰ πράγματα; **Γνωρίζει σχέσεις**». Σχέσεις κατηγορουμένου πρὸς ὑποκείμενον, σχέσεις ἰσότητος, σχέσεις περιέχοντος πρὸς περιεχόμενον, σχέσεις αἰτίας πρὸς ἀποτελέσμα. Ἡ διάνοια νηπιόθεν συλλαμβάνει κατὰ τὸν Bergson καὶ κατανοεῖ ἀμέσως ἄνευ προδιδασκαλίας, διότι τὸ πνεῦμα εἶναι οὕτω πῶς διαπεπλασμένον, ὥστε νὰ κατανοῇ νοημόνως καὶ εὐφυῶς τὰς σχέσεις. Ἡ ἐμφυτος λοιπὸν γνῶσις ἐν τῷ ἐνστίκτῳ μὲν στρέφεται πρὸς τὰ πράγματα καὶ ἐξωτερικεύεται εἰς πράξεις μᾶλλον ἀσυνειδήτους, ἐν τῇ διανοίᾳ δὲ στρέφεται πρὸς τὰς **σχέσεις** καὶ ἐσωτερικεύεται εἰς συνειδήσιν.

5) Χαρακτηριστικαὶ ἰδιότητες τῆς διανοίας.

Ἐξεταζομένη ἡ διάνοια ἐν τῇ πρώτῃ ἐξορμήσει αὐτῆς ἐμφανίζεται ὡς «ἡ ἱκανότης τοῦ κατασκευάζειν τεχνητὰ ἀντικείμενα καὶ ἰδιαιτέρως ἐργαλεῖα καὶ ποικίλλειν τὰ ἐργαλεῖα ταῦτα ἐπ' ἄπειρον».

Ἡ διάνοια στρέφεται πρὸς τὴν ἀνόργανον ὕλην καὶ μετατρέπει ταύτην εἰς ἐργαλεῖον χρήσεως. Ἄλλὰ μετ' ἰδιαιτέρας εὐχαριστήσεως στρέφεται πρὸς τὴν στερεάν ἀνόργανον ὕλην. Μετὰ τῶν στερεῶν εὐρίσχεται ἐν ἀνέσει καὶ ἀσφαλείᾳ. «Notre intelligence, telle qu'elle sort des mains de la nature, a pour objet principal le solide inorganisé = ἡ νοημοσύνη μας, οἷα ἐξέρχεται ἐκ τῶν χειρῶν τῆς φύσεως, ἔχει ὡς κύριον ἀντικείμενον τὸ ἀνόργανον στερεόν».

«Ce qu'il y a de fluide dans le réel lui échappera en partie et ce qu' il y a de proprement vital dans le vital lui échappera tout à fait. L'intelligence ne se sent à son aise que lorsqu' elle opère sur la matière brure, en particulier sur les solides = Ὅ,τι ὑπάρχει ὑγρὸν ἐν τῷ πραγματικῷ θὰ διαφύγη ἀπὸ τὴν διάνοιαν καὶ ὅ,τι ὑπάρχει κυρίως ζωτικὸν ἐν τῷ ζωτικῷ θὰ τῆς διαφύγη τελείως. Ἡ νοημοσύνη δὲν αἰσθάνεται ἑαυτὴν ἐν ἀνέσει, εἰμὴ ὅταν ἐνεργῇ ἐπὶ τῆς ἀξέστου ὕλης καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν στερεῶν».

Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ γλῶσσα, ἣτις διεμορφώθη προϊούσης τῆς εὐφυΐας πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων δράσεως, ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τὰ στερεὰ σώματα προτιμήσεως τῆς νοημοσύνης. Αἱ λέξεις εἶναι τὰ σύμβολα τῶν πραγμάτων καὶ ἐφευρέθησαν, ἵνα δηλώσι ταῦτα. Ἡ δὲ λογικὴ μας, ἣτις εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἀκολουθητέων κανόνων ἐν τῷ χειρισμῷ τῶν συμβόλων, θριαμ-

βεύει ἐν τῇ Γεωμετρίᾳ, τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ τῶν στερεῶν. Ἡ διάνοια μετεχειρίσθη τὴν λέξιν καὶ διὰ τὰς ιδέας μὴ δυναμένη ν' ἀποβάλλῃ τὰς ἕξεις, τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ἐκ τῆς μακρᾶς πρὸς τὴν ἄψυχον ὕλην ἐπαφῆς. Ἡ μεταφορὰ τῆς εὐκινήτου λέξεως ἀπὸ τῶν στερεῶν ἀντικειμένων, ἐφ' ὧν τὸ πρῶτον ἐχρησιμοποιήθη, εἰς τὸν ἀφηρημένον κόσμον τῶν ιδεῶν ἀποτελεῖ διὰ τὴν διάνοιαν εὐχάριστον μετακόμισιν. Καὶ ὅσῳ ἐξ αἰσθητοτέρων καὶ εὐχρηστοτέρων λεκτικῶν συμβόλων ἀπαρτίζεται τὸ πρὸς ἔκφρασιν ἀφηρημένων ἰδεῶν χρησιμοποιούμενον λεξιλόγιον, τόσῳ ἡ ἔκφρασις τῶν ιδεῶν τούτων ἀποβαίνει σαφῆς καὶ εὐκρινῆς.

Ἡ ζωὴ λοιπὸν κατ' ἀρχὰς ἔταξεν ὡς ἀποστολὴν τῆς διανοίας νὰ μετατρέψῃ τὴν ὕλην εἰς ἐργαλεῖον δράσεως. Ἀποστολὴ ὑπερτάτης ἀνάγκης. Εἰς τὴν προβαθμίδα ταύτην τῆς ἐξελίξεώς της ἡ διάνοια ἀνατρέχει εὐαρέστως καθ' ἑκάστην—παρ' ὅλους τοὺς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιτευχθέντας λεπτολόγους ἀνελιγμούς της—καὶ μετ' ἄκρας εὐαρεσκείας περιπτύσσεται τὴν ἀδρανῆ ὕλην καὶ δέχεται τὴν γοητεῖαν αὐτῆς μεταφέρουσα τὰς ιδιότητες τοῦ χώρου ἀκόμη καὶ εἰς τὸν χοόνον καὶ χρησιμοποιοῦσα ἑκτατικὰς ιδιότητας καὶ εἰς ψυχολογικὰ ρεύματα διαρκείας.

Ἐκ τῆς μαγγανείας ταύτης τῆς ὕλης εἰς πολλὰς πλάνας ὑπόκειται ἡ διάνοια, ἐν αἷς καὶ ἡ μεγίστη ἀδεξιότης αὐτῆς περὶ τὸν χειρισμὸν τῶν ἐμψύχων, αἵτινα ζητεῖ νὰ τιθασσεύσῃ ὡς ἄψυχα. Ἡ Παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη ἐπὶ μακρὸν ἐπλανήθη τηροῦσα πρὸ τῶν παίδων τηρητέας πρὸ ἄψύχων στάσεις.

L'intelligence si habile à manipuler l'inerte, étale sa maladresse dès qu'elle touche au vivant. Qu'il s'agisse de traiter la vie du corps ou celle de l'esprit, elle procède avec la rigueur, la raideur et la brutalité d'un instru-

ment qui n'était pas destiné à un pareil usage=

Ἡ διάνοια, τόσον ἐπιτηδεία περὶ τὸν χειρισμὸν τοῦ ἀδρανοῦς, ἐκθέτει τὴν ἀδεξιότητά της, μόλις ἐγγίση εἰς τὸ ζῶν. Εἴτε πρόκειται περὶ τοῦ χειρισμοῦ τῆς σωματικῆς ζωῆς εἴτε περὶ τῆς ψυχικῆς, ἐνεργεῖ μετὰ τῆς σκληρότητος, τῆς ἀκαμψίας καὶ τῆς βαναυσότητος ἐργαλείου μὴ προωρισμένου εἰς τοιαύτην χρῆσιν.

Ἡ διάνοια ἀντιλαμβάνεται σαφῶς μόνον τὸ **διακεκομμένον**, τὸ **ἀσυνεχές**. Καὶ τοῦτο, διότι διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς δράσεως εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ προσηλώσῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ ὠρισμένου σημείου, νὰ το ἀπομονώσῃ, νὰ τὸ ἀποσυνδέσῃ ἀπὸ τῆς φυσικῆς του συνεχείας καὶ συνεπῶς ν' ἀποτρέψῃ τὸ βλέμμα ἀπὸ τοῦ ἀεικινήτου ρεύματος τῆς ζωῆς.

Ἡ διάνοια μόνον τὸ **ἀκίνητον** φαντάζεται σαφῶς. Ἀκίνητοποιεῖ προχείρως τμῆμα τῆς κινουμένης ζωῆς καὶ τὸ ἀκίνητοποιηθὲν τοῦτο τμῆμα μελετᾷ καὶ γνωρίζει· δὲν εἶναι διαπεπλασμένη, ὥστε νὰ ἐννοῇ τὴν ἀτέρομονα συνέχειαν μιᾶς μεταβολῆς, ἥτις θὰ ἦτο καθαρὰ κίνησις.

«L'intelligence n'est point faite pour penser la continuité d'un changement qui serait mobilité pure».

6) Ἐνστικτον καὶ Ἐπιστήμη.

Ἡ Ἐπιστήμη εἶναι θυγάτηρ τῆς διανοίας. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Bergson φρονεῖ ὅτι εἶναι λίαν ἀμφίβολον ἂν ἡ Ἐπιστήμη, δι' ὧν μέσων διαθέτει σήμερον, εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀναλύσῃ τὸ ἐνστικτον. Καὶ τοῦτο, διότι ἐνστικτον καὶ διάνοια εἶναι δύο διάφοροι διακλαδώσεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία, ἡ διάνοια, ἐξωτερικεύεται ἐν τῇ χρησιμοποίησει τῆς ὕλης, ἡ δὲ ἄλλη, τὸ ἐνστικτον, συσπειροῦται καὶ ἀποκρύπτεται ἐν ἑαυτῇ· ἐξ

οὐ καὶ τὸ ριζικῶς ἀσυμβίβαστον μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς διανοίας - ἐπιστήμης, ν᾽ αναρροφήσῃ καὶ ἀναλύσῃ τὸ ἔνστικτον.

7) Ἐνστικτον καὶ ζωή.

Ἐνῶ ἡ διάνοια εἶναι ἀνίκανος νὰ κατανοήσῃ φυσικῶς τὴν ζωὴν, τὸ ἔνστικτον, ἀντιθέτως, ἐκτυλίσσεται ἐπ' αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ διαμορφοῦται ἐπὶ τοῦ τύπου αὐτῆς. Τὸ ἔνστικτον ἐνεργεῖ ὀργανικῶς. Ἡ συνείδησις κοιμᾶται ἐν αὐτῷ. Ἄλλ' ἐὰν ἡδύνατο ν᾽ ἀφυπνισθῇ ἡ συνείδησις αὕτη τοῦ ἔνστίκτου, ἐὰν ἡδύνατο τοῦτο νὰ ἐκφρασθῇ, νὰ ὁμιλήσῃ συνειδητῶς καὶ μᾶς ἐξηγήσῃ τὰς πράξεις του, θὰ μᾶς ἀπεκάλυπτε τὰ μυστικὰ τῆς ζωῆς.

ΙΓ'.

ΕΝΟΡΑΣΙΣ ἢ ΔΙΑΙΣΘΗΣΙΣ (L'INTUITION)

Καὶ εἰσερχόμεθα ἤδη εἰς τὴν πολύχροτον θεωρίαν τῆς ἐνοράσεως ἢ διαισθήσεως.

Μικρὰς ἐλπίδας ἔχομεν ὅτι διὰ μόνης τῆς διανοίας θὰ δυνηθῶμέν ποτε νὰ ἐπιλύσωμεν τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου, λέγει ὁ Bergson. Ἡ διάνοια δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω κίνησιν τῆς ζωῆς, διότι ἐξετάζει τὰ τετελεσμένα πράγματα, τὰ ὑπολείματα τὰ καταλειπόμενα ἐπὶ τοῦ δρόμου τῆς ἐξελίξεως, στρέφεται δηλονότι πρὸς τὰ ὀπίσω.

Περισσοτέρας ἐλπίδας δυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν ἐπὶ τοῦ ἔνστίκτου· διότι τὸ ἔνστικτον εἶναι συνυφασμένον μετὰ τῆς ζωῆς καὶ ἀκολουθεῖ παντοῦ αὐτήν, εἶναι ἡ συνέχεια τοῦ ἔργου, δι' οὗ ἡ ζωὴ ὀργανοποιεῖ τὴν ὕλην καὶ μετὰ τῆς ὀργανοποιήσεως ταύτης συνδέεται τοσοῦτον στενῶς τὸ ἔνστικτον, ὥστε «δύσ-

σκολον είναι νὰ εἴπωμεν ποῦ τελειώνει ἡ ὀργανοποίησης καὶ ποῦ ἀρχίζει τὸ ἔνστικτον». Ἐὰν ἡδύνατο τὸ ἔνστικτον νὰ λαλήσῃ, ἀφυπνιζομένης ἐν αὐτῷ τῆς κοιμωμένης συνειδήσεως, καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ αἷτια τῶν πράξεών του, θὰ εἶχομεν τὴν κλεῖδα τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς. Θὰ ἤκούομεν τότε αὐτὴν ταύτην τὴν γλῶσσαν τῆς ζωῆς ἀναλύουσας τὰς κινήσεις αὐτῆς καὶ καταθέτουςαν τὰ μυστικά της.

Ἄλλ' εἶναι δυνατόν ν' ἀφυπνισθῇ ἡ συνείδησις ἐν τῷ ἔνστικτῷ, ὥστε τοῦτο νὰ διαλογισθῇ;

Εἶναι δυνατόν, ἐξηγεῖ ὁ Bergson, εἰς κρισίμους τινὰς στιγμὰς, ὅποτε ἡ προσοχὴ τῆς διανοίας ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς δράσεως καὶ βοηθεῖ τὸ ἔνστικτον νὰ συσπειρωθῇ ἐν ἑαυτῷ, ν' ἀναδιπλωθῇ, νὰ διαλογισθῇ. Καὶ ὁ διαλογισμὸς οὗτος τοῦ ἔνστικτου εἶναι ἡ ἐνόρασις. Ἄλλ' ἀξιοσημεῖωτον ὅτι ἄνευ τῆς διανοίας δὲν δύναται νὰ διαλογισθῇ ὀρθῶς τὸ ἔνστικτον, διότι κινδυνεύει νὰ ἐκφυλισθῇ εἰς ὄνειροπόλημα. Ἡ διάνοια, μακρὰν τοῦ νὰ εἶναι περιττή, εἶναι τρόπον τινὰ ὁ ὑποκινητὴς καὶ ἐλεγκτὴς τῶν διαλογισμῶν τοῦ ἔνστικτου. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων, ἅτινα μόνη ἡ διάνοια περισυλλέγει, τὸ ἔνστικτον θὰ ἐξακοντίσῃ τὴν ἀκριβῆ ἐνόρασιν, ἣτις θὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, θὰ βυθομετρήσῃ αὐτὰ καὶ θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὰς ἀληθείας.

Ἡ ἐνόρασις εἶναι τὸ κύριον ὄργανον τῆς Φιλοσοφίας, δι' οὗ ἡ Μεταφυσικὴ προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ τὰς ἀληθείας καὶ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς ἐλιστιήμης· εἶναι συνεταιρικὴ προσπάθεια διανοίας καὶ ἔνστικτου πρὸς κατάκτησιν τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων.

Καὶ ἐκπορεύεται μὲν ἡ ἐνόρασις ἀπὸ τοῦ ἔνστικτου, ἀλλ' εἶναι συνειδησιακὴ προσπάθεια περικλείουσα συγκέντρωσιν τῆς προσοχῆς καὶ ἔλεγχον τῶν

δισαισθητικῶν πορισμάτων ὑπὸ τῆς διανοίας.

«L'intelligence reste le noyau lumineux autour duquel l'instinct, même élargi et épuré en intuition, ne forme qu'une nébulosité vague. Mais, à défaut de la connaissance proprement dite, réservée à la pure intelligence, l'intuition pourra nous faire saisir ce que les données de l'intelligence ont ici d'insuffisant et nous laisser entrevoir le moyen de les compléter—Ἡ διάνοια παραμένει ὁ φωτεινὸς πυρῆν, περίξ τοῦ ὁποίου τὸ ἔνστικτον, ἔστω καὶ ἐκπλατυνθὲν καὶ ἔξαγνισθὲν εἰς ἐνόρασιν, δὲν σχηματίζει εἰμὴ ἀόριστον νεφέλωσιν. Ἄλλ' ἔλλείπει τῆς κυρίως εἰπεῖν γνώσεως, ἣτις ἐπιφυλάσσεται εἰς τὴν καθαρὰν διάνοιαν, ἣ ἐνόρασις θὰ δυνηθῆ νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ ἐννοήσωμεν ὅ,τι ἀνεπαρκὲς ἔχουσι τὰ δεδομένα τῆς συνειδήσεως καὶ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ διίδωμεν τὸ μέσον τῆς συμπληρώσεώς των». Εἶναι δηλαδὴ ἡ ἐνόρασις συμπλήρωμα τῆς διανοίας ἀδυνατούσης διὰ μόνων τῶν ἰδίων αὐτῆς δυνάμεων νὰ κρούσῃ τὴν θύραν τῶν μυστηρίων.

Θὰ ἡδυνάμεθα ἀσφαλέστερον, νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν θεωρίαν τοῦ Bergson, εἰάν ἐσκεπτόμεθα ὡς ἑξῆς: Ἀπὸ τῆς συνειδήσεως προέκυψαν ἀποσχισθέντα τὸ ἔνστικτον καὶ ἡ διάνοια. Ἄλλ' ἡ ἀπόσχισις δὲν εἶναι τελεία καὶ ἴχνη ἔξ ἑκατέρου τῶν κλάδων διασφύζονται εἰς ἑκάτερον. Παρὰ τῇ ἀνθρωπίνῃ λοιπὸν διανοίᾳ προσυπάρχουν ἴχνη ἐνστίκτου καὶ διὰ τούτου διελαύνουν ἀστραπαί τινες διανοίας. Τὸ ἔνστικτον δὲν εἶναι ἄσοφον, ἀλλὰ κατέχει πλείστας γνώσεις, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν πράξεων αὐτοῦ καὶ δὴ γνώσεις ἀμέσως πηγαζούσας ἀπὸ τῆς ζωῆς, ἐφ' ἧς ἐλαύνει ἔφιππον φυσικὸν εἶναι νὰ δύναται νὰ προσφέρῃ νύξεις περὶ τῶν μυστηρίων τούτων, τὰ ὁποῖα ζῆ ἀπ' εὐθείας καὶ τὰ ὁποῖα ἡ διάνοια, ὡς ἀπη-

σχολημένη ὑπερβαλλόντως ὑπὸ τῆς δράσεως ἐπὶ τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ. Καὶ διατί νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ τὸ ἐνστικτον, ἰσχυρότατον διαδραματίζον ρόλον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ὑπάρξει, παρέχει πολυτίμους διαφωτίσεις; Τὰς διαφωτίσεις ὅμως ταύτας δὲν δύναται νὰ παράσχῃ εἰμὴ ὑπὸ ὠρισμένων ὁρῶν: Ἡ διάνοια δέον ν' ἀποστραφῇ ἀπὸ τῆς δράσεως καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν εἰσηγήσεων τοῦ ἐνστίκτου βοηθοῦσα αὐτὸ νὰ συσπειρωθῇ καὶ νὰ διαλογισθῇ.

Τινὲς συνεταύτισαν ὑποσυνείδητον καὶ ἐνόρασιν. Δὲν εὐρίσκονται ἐν ἀληθείᾳ. Διότι ἡ ἐνόρασις εἶναι οὐχὶ ὑποσυνείδητος κατάστασις, ἀλλ' ἐντόνως συνειδητὴ ὑποβολὴ τῶν ὁδηγιῶν τοῦ ἐνστίκτου ἀποκτῶσα τὴν συνειδησιακὴν ταύτην ἔντασιν διὰ τῆς βοήθειας τῆς ἀπομακρυνομένης ἀπὸ τῆς δράσεως διανοίας καὶ τῆς ἐν ἑαυτῷ συσπειρώσεως τοῦ ἐνστίκτου, συνέχοντος πᾶσαν νοήμονα λάμπιν καὶ σκεπτομένου ἕφ' ἑαυτοῦ.

Διατί τάχα ἀπὸ μόνης τῆς διανοίας δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν εἰσηγήσεις; Διατί νὰ μὴ ἀναμένωμεν μερίδα καὶ ἀπὸ τῆς λοιπῆς ὑπάρξεως, ὅταν μάλιστα ἡ προσφορὰ αὐτῆς μέλλῃ νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ διανοητικοῦ κλιβάνου τῆς ἐπιστήμης, ἵνα ἀποβάλλῃ τὰ τυχόν νοσογόνα κοιτάσματα τῆς ἐκ τοῦ ἐνστίκτου συγκομιδῆς;

Ἡ Μπερξόνειος ἐνόρασις εἶναι πνευματικὴ ἔντασις τῆς ὅλης ὑπάρξεως ἀξία τῆς σκέψεως τοῦ φιλοσόφου ἐγγέουσα εἰς τὴν μεταφυσικὴν περισσοτέραν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην περισσοτέραν μεταφυσικὴν.

«Ἐπάρχουν πράγματα, αἵτινα μόνῃ ἡ διάνοια εἶναι ἱκανὴ ν' ἀναζητήσῃ, ἀλλὰ τὰ ὅποια οὐδέποτε θὰ ἀνεύρῃ ἐξ ἑαυτῆς. Τὰ πράγματα ταῦτα τὸ ἐνστικτον μόνον θὰ ἀνεύρισκε, ἀλλ' οὐδέποτε θὰ τὰ ἀναζητήσῃ».

Διὰ τὴν ἀναζήτησιν τῶν προβλημάτων εἶναι ἀναγκαῖα ἡ διάνοια, διὰ τὴν ἐπίλυσιν αὐτῶν εἶναι ἀνεπαρκής· ἡ ἐνόρασις εἶναι ὁ πολύτιμος ἄρωγός ὁ ἀποστελλόμενος ὑπὸ τοῦ ἐνστίκτου· εἶναι ἐξόρμησις ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ εἶναί μας ἐλεγχομένη ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ ἐνόρασις τοῦ Bergson δὲν εἶναι ἀσαφής καὶ ἀφρημένη κατάστασις τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἐντονος προσήλωσις τῆς προσοχῆς καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τῆς ἐνοράσεως ἢ ἐκστάσεως τοῦ Πλωτίνου, ἣτις ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῆς πραγματικότητος. Τὴν πραγματικότητα, τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς, ζητεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ ὁ Bergson στρέφων ἐπ' αὐτῆς ἐντονον ἐνοραματικὸν βλέμμα καὶ οὐχὶ ἀποστρεφόμενος ἀπ' αὐτῆς.

Ἡ ζωὴ ὑπερβάλλει τὴν διάνοιαν, ἣτις δὲν εἶναι εἰμὴ ἀποσχισθεῖς τις ἀπ' αὐτῆς κλάδος· διὸ καὶ ἡ διάνοια ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν εὐρυτέραν αὐτῆς ζωὴν καὶ ἀπαιτεῖται ἡ συνδρομὴ καὶ τοῦ ἐνστίκτου. Ἀπὸ τοῦ ἐνστίκτου ἀναπηδῶσα ἡ ἐνόρασις κατὰ τὰς κρισίμους στιγμὰς τῆς συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς παρέχει πολύτιμον καὶ ἀνιδιοτελὲς εἰς τὸν Μεταφυσικὸν ἔρρισμα, ἵνα στηρίξῃ δεόντως τὰς προσφορὰς τῶν Θετικῶν ἐπιστημῶν.

Διὰ τῆς ἐνοράσεως μνούμεθα εἰς τὴν διάρκειον, τὸν βεβιωμένον ψυχολογικὸν χρόνον, ὃν μετὰ τόσης ἀδεξιότητος ἀντικρύζει ἡ διάνοια· διὰ τῆς ἐνοράσεως κατερχόμεθα εἰς τὰ βάθη τῆς ἰδίας ἡμῶν ὑπάρξεως καὶ τῆς οὐσίας τῶν κόσμων καὶ ἀντλοῦμεν ἐκεῖθεν λείαν γνωστικῶς πολύτιμον· διὰ τῆς ἐνοράσεως τέλος προσθέτομεν ἓνα συμπληρωτὴν τῆς διανοίας ἢ ἔστω καὶ συναθλητὴν, ἀλλ' οὐδέποτε ἓνα καταλυτὴν αὐτῆς.

ΙΔ΄.

Η ΔΡΑΣΙΣ, Ο ΕΡΩΣ, Η ΦΙΛΟΔΟΞΙΑ, Η ΧΑΡΑ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ. Η ΗΘΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

«La spéculation est un luxe, tandis que l'action est une nécessité—'Η σκέψις είναι πολυτέλεια, ἐνῶ ἡ δρα̃σις είναι ἀνάγκη».

Ὁ ἄνθρωπος είναι ἠναγκασμένος νὰ δρα̃. Ἡ δρα̃σις δὲν είναι δι' αὐτὸν ζήτημα προαιρέσεως, ἀλλὰ φωνὴ ἀνάγκης. Καὶ δρα̃ντα ἐξυπηρετεῖ αὐτὸν λαμπρῶς ἢ διάνοια. Ἡ διάνοια είναι διαρκῶς ἐστραμμένη πρὸς τὴν δρα̃σιν τὴν ἀνθρωπίνην, ἰδίᾳ ἵνα θέτη εἰς τὴν διάθεσίν της ἀνόργανα ὑλικά, τὰ ὅποια μετατρέπει εἰς ἐργαλεῖα δράσεως. Ἀλλ' ἐκ τῆς διαρκοῦς ταύτης στροφῆς καὶ προσηλώσεως πρὸς τὴν πρακτικὴν ἐνέργειαν ἀποβάλλει τὴν εὐχέρειαν νὰ στραφῆ, εἰμὴ ἐξαιρετικῶς, πρὸς τὴν θεωρητικὴν σκέψιν, ἥτις οὕτω ἀποβαίνει ἢ πολυτέλεια τοῦ πνεύματος! La spéculation est un luxe! Καὶ οὕτω ἢ διάνοια, ὑποδουλωμένη καὶ ὑποχείριος τῆς δράσεως ἀδυνατεῖ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ νὰ συλλάβῃ τὸν σκοπὸν της. Πρέπει ν' ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ τῆς δράσεως, ν' ἀναπαυθῶμεν, ν' ἀνυψωθῶμεν ὑπὲρ αὐτήν, νὰ συσπειρωθῶμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς πραγματικότητος, ἵνα δυνηθῶμεν, τῇ βοήθειᾳ τῆς ἐνοράσεως, νὰ συλλάβωμεν τὸ ἀληθὲς νόημα τῆς ζωῆς μας καὶ τῆς ζωῆς τῶν ὄντων. Δύναται ὁ ἀθλητὴς νὰ ὑψωθῆ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς σκέψεως; Τὸ καταπεπονημένον ἐκ τῆς σωματικῆς ὑπηρεσίας πνεῦμα δύναται ν' ἀνησυχῆ διὰ φιλοσοφικοὺς ὀρίζοντας; Ἡ ὑλικὴ διακονία, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπερβιλλόντως ὑποβάλλεται ἢ διάνοια, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀξιώσεις ἀδιαλείπτου δράσεως, ζημιοῖ τὴν ζω-

τικότητα τῆς σκέψεως καὶ ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτῆς τὴν δι-
θεσιν πρὸς ἐπίλυσιν μεταφυσικῶν προβλημάτων.

Αὐτὴ αὖτις ἐν τούτοις ἡ Φύσις δύναται νὰ δια-
φωτίσῃ, κατὰ τὸν Bergson, τοὺς φιλοσοφοῦντας
περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς.

— Ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς, τῆς πολυμόρ-
φου καὶ πολυμεροῦς :

— Ἡ δημιουργία, ἀναφωνεῖ ὁ Bergson.

Ἐπὶ ὅλων τῶν σημείων τῆς ζώσης ὕλης τὸ κοι-
νὸν τοῦτο καταπληκτικὸν γνώρισμα συναντᾶται : ἡ
δημιουργία. Ὁ ἔρως καὶ ἡ φιλοδοξία διαιωνίζου-
ν τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐντείνουν. Εἶναι τὰ δύο κίνητρα
αὐτῆς.

Τὰ ἐργαστήρια δύνανται ν' ἀπομιμηθοῦν χαρα-
κτηρᾶς τινος τῆς ζώσης ὕλης, ἀλλ' οὐδέποτε θὰ πλη-
σιάσουν εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἐξελίξεως καὶ ἀναπαρα-
γωγῆς. Ἀναπαραγωγή καὶ ἐξέλιξις εἶναι αὐτὴ ἡ ζωή.

Ὅπου ζωὴ, καὶ δημιουργία πρὸς μορφὰς ἀπρο-
βλέπτους καὶ ἐλευθέρας.

Καὶ ὅπου δημιουργία καὶ χαρά.

— Θέλετε ἐν σημείον ἀλάιθαστον περὶ τῆς ἐπιτυ-
χίας τῆς ἀποστολῆς σας : ἐρωτᾷ ὁ Bergson. **Ζητή-
σατέ το εἰς τὴν Χαράν.** Ἐὰν εἴσθε περιχαρεῖς,
σημεῖον ὅτι ἡ ἀποστολή σας ἐπέτυχε. Ἀλλ' ὕψιός ἐστι
χαρὰ καὶ χαρά.

« Je dis la joie, je ne dis pas le plaisir = λέγω
χαρὰ καὶ ὄχι ἡδονή ».

Le plaisir n'est qu'un artifice imaginé par la
nature pour obtenir de l'être vivant la conser-
vation de la vie ; il n'indique pas la direction
où la vie est lancée. Mais la joie annonce tou-
jours que la vie a réussi, qu'elle a gagné du ter-
rain, qu'elle a remporté une victoire. Toute
grande joie a un accent triomphal... Et partout

où il y a joie, il y a création; plus riche est la création, plus profonde est la joie = 'Η ἡδονὴ δὲν εἶναι παρὰ δόλος, τέχνασμα ἐπινοηθὲν ὑπὸ τῆς φύσεως, διὰ γὰρ ἐπιτυχῆ ἀπὸ τὸ ζῶν ὄν τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς. 'Η ἡδονὴ δὲν ὑποδεικνύει τὴν διεύθυνσιν, πρὸς ἣν ἐξετοξεύθη ἡ ζωὴ. 'Αλλ' ἡ χαρὰ ἀγγέλλει πάντοτε ὅτι ἡ ζωὴ ἐπέτυχε, ὅτι ἐκέρδισεν ἔδαφος, ὅτι κατήνεγκε νίκην. Πᾶσα μεγάλη χαρὰ ἔχει ἓνα τόνον θριαμβευτικόν... Καὶ ὅπου ὑπάρχει χαρὰ, ὑπάρχει καὶ δημιουργία. Καὶ ὅσω πλουσιωτέρα ἡ δημιουργία, τόσω καὶ βαθύτερα ἡ χαρὰ».

Θὰ ἡδύνατο βεβαίως ν' ἀντιτάξῃ τις εἰς τὸν Bergson τὴν παρατήρησιν τῆς μελαγχολίας, ἣτις συνήθως συνοδεύει, συγκεκαλυμμένη ἢ καταφανής, τοὺς μεγάλους δημιουργούς. 'Αλλὰ δὲν εἶναι μᾶλλον ἡ μελαγχολία αὕτη τὸ μέτρον τῆς ἀσυμμετρίας μεταξὺ τῶν ἐνδυνάμων μεγάλων καὶ ἀπραγματοποιήτων σχεδίων καὶ ἱκανοτήτων τῶν δυνατῶν δημιουργῶν καὶ τῆς σχετικῶς μικρᾶς τῶν ἀποδόσεως καὶ ἐπιτυχίας; 'Αλλωστε ἡ μελαγχολία αὕτη δὲν εἶναι διαρκής, ἀλλὰ διαυλακοῦται ὑπὸ διαλειμμάτων ζωηρῶν χαρῶν, ὅταν ἄγεται εἰς πέρας εὐτυχῆς μία ἀποκάλυψις, μία ἐφεύρεσις, μία παραγωγή των. 'Οτι ἡ χαρὰ συνοδεύει πᾶσαν δημιουργίαν ἐπιτυχῆ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ δημιουργοῦ καὶ ὅτι ἀποτελεῖ δεῖγμα ἐπιτυχίας τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀτόμου, κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν βεβαίως ἀντίληψίν του, εἶναι, νομίζομεν, ἀλήθειαι οὐδεμιᾶς χρήσουσαι ἀποδείξεως. 'Ο δὲ ἔπαινος καὶ ἡ ἐπιδοδοκίμασία οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τὰς χαρὰς ταύτας τὰς πηγαζούσας ἐκ τῶν ψυχικῶν θριάμβων, διότι ἡ ἀνάγκη τῶν λιβανωτῶν βαίνει κατὰ λόγον ἀντίστροφον τῆς ἀξίας τοῦ δημιουργοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ μεγάλοι δημιουργοὶ ἀποφεύγουν τὰς ἐπιδεικτικὰς φωνασκίας, ἀδιαφοροῦν πρὸς τὰς ἐπικρίσεις καὶ διατη-

ροῦν τὴν γαλήνην καὶ αὐτοπεποιθήσιν ἐνισχυόμενοι ὑπὸ μόνης τῆς χαρᾶς τῆς ἐκ τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου αὐτῶν ἀπορροεούσης.

— Ποῖος δὲ ὁ ἰσχυρότερος δημιουργὸς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ;

— Ὅστις δύναται καὶ τοὺς ἄλλους νὰ κάμνη νὰ δημιουργοῦν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, ἐὰν ζητήσωμεν ν' ἀνεύρωμεν ἕνα σκοπὸν τῆς ζωῆς, ὑπὸ τὴν ἀνθρωπίνην σημασίαν τῆς λέξεως, θ' ἀποτύχωμεν. Διότι τάσσειν σκοπὸν πρὸς τῆς ζωῆς ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ τάσσειν πρὸς αὐτῆς ὠρισμένον πρότυπον πρὸς πραγματοποίησιν. Τὸ πρότυπον τοῦτο ὅμως εἶναι ἀνύπαρκτον, διότι ἡ ζωὴ βαίνει ἐλευθέρως, δημιουργεῖ ἀπροβλέπτως καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ προϊδῶμεν τὴν ἔκβασιν τῆς πορείας αὐτῆς. Ἐὰν δὲ ὁμιλῶμεν περὶ τερμάτων ἐπιτευχθέντων ὑπὸ τῆς ζωῆς, πράττομεν τοῦτο ἐκ τῶν ὑστέρων ρίπτοντες ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ διστυθέντος ὑπ' αὐτῆς δρόμου, τὸν ὁποῖον θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ γνωρίζωμεν ἐκ τῶν προτέρων.

«Parler d'un but est supposer que tout est donné, que l'avenir pourrait se lire dans le présent. Mais du chemin de la vie l'esprit humain n'a rien à dire, car le chemin a été créé au fur et à mesure de l'acte qui le parcourait, n'étant que la direction de cet acte lui-même = Τὸ νὰ ὁμιλῶμεν περὶ σκοποῦ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ νὰ ὑποθέτωμεν ὅτι τὸ πᾶν εἶναι δεδομένον ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι τὸ μέλλον θὰ ἠδύνατο ν' ἀναγνωσθῆ ἔν τῳ παρόντι. Ἀλλὰ περὶ τοῦ δρόμου τῆς ζωῆς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα οὐδὲν δύναται νὰ εἴπῃ, διότι ὁ δρόμος ἐδημιουργήθη μικρὸν κατὰ μικρόν, καθ' ὃν χρόνον ἢ πρᾶξις τὸν διέτρεχε καὶ δὲν εἶναι εἴμῃ ἢ διεύθυνσις αὐτῆς ταύτης τῆς πράξεως».

Χωρίς λοιπὸν νὰ δυνάμεθα νὰ τάξωμεν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς ὄρισμένον τι τέρμα, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, βυθομετροῦντες συμπάσης τῆς ὑτάρξεως τὴν κίνησιν, ὅτι ὑπέρτατος, γενικώτατος καὶ ἀνεξάρητος σκοπὸς τῆς ζωῆς εἶναι ἡ δημιουργία. Αἱ λεπτομερειακαὶ τῶν ὀργανισμῶν κινήσεις φερόμεναι πρὸς ἀτομικὰ τέρματα ἀκαθόριστα ἐκφεύγουν τῆς προγνωστικῆς ἡλῶν ἰκανότητος καὶ δὲν δύνανται ν' ἀποτελέσωσι γενικεύσεις τοῦ τελολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς ὅλης ζωῆς. Τοῦτο μόνον εἶναι βεβ.ιον, ὅτι ἡ ζωὴ δημιουργεῖ παντοῦ, χωρεῖ πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ διαρκεῖ ἀνεπιστρόφως.

Ἡ Ἠθικὴ ζωὴ. Ἡ ἐξέλιξις δὲ τῆς ζωῆς καταλήγει εἰς τὴν ἠθικὴν ζωὴν, τὴν κοινωνικότητα, τὴν ἀλληλεγγύην. Ὁ ἀτομισμὸς δ' ἀκρατος τοῦ ζῴου πνίγεται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ θυσίαν, συνεργασίαν, συναντίληψιν, ἀλλὰ καὶ παρέχει στάδιον ἀναδείξεως τῶν ἀτομικῶν ἀρετῶν.

«Les volontés individuelles s'insèrent sans se déformer dans la volonté sociale et les diverses sociétés entrent, à leur tour, sans perdre leur originalité ni leur indépendance, dans une société plus vaste—Αἱ ἀτομικαὶ βουλήσεις παρεμβάλλονται, χωρὶς νὰ παραμορφοῦνται, εἰς τὴν βούλησιν τῆς κοινωνίας καὶ αἱ διάφοροι κοινωνίαι εἰσέρχονται ἐπίσης, χωρὶς ν' ἀποβάλλουν τὴν πρωτοτυπίαν ἢ τὴν ἀνεξαρτησίαν των, εἰς μίαν κοινωνίαν εὐρυτέραν».

Τὸ ρεῦμα τῆς ἠθικῆς ζωῆς εἶναι ἀτελευτήτως δημιουργικόν. Ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ δὴ εἰς τὸν ἀνώτερον ἄνθρωπον ἡ ζωτικὴ φορὰ τάττει ὡς σκοπὸν τὴν ἠθικὴν δημιουργίαν. Εἰς τοὺς ζῶντας κόμους l'élan vital ἐνσταλάζει ὡς πόθον ἀκοίμητον τὴν τάσιν ταύτην τοῦ δημιουργεῖν, τόσον γενικὴν,

τόσον ἐπιβλητικήν, ὥστε ἡ μεγάλη κοσμογονικὴ ἀλήθεια νὰ κηρύττεται ἀπὸ τὸ στόμα τῆς φύσεως κατὰ τρόπον ἀναντίλεκτον.

Δημιουργεῖτε ἐν τῷ καλῷ καὶ τῷ ἠθικῷ, ἐπειδὴ εἰσθε ἄνθρωποι, λέγει ὁ Bergson, ἀλλὰ καὶ καταβάλλετε τὴν μεγαλυτέραν ποσότητα τῆς ἐμπνεύσεως καὶ προσπαθείας. Ἡ δὲ χαρὰ, συμβία τῆς δημιουργίας, θὰ ἐπιστέφῃ τοὺς ἀγῶνας ἐκάστης αὐτῆς ἐμφανίσεως.

ΙΕ΄.

Ο ΘΕΟΣ ΤΟΥ BERGSON

Ὁλόκληρον τὸ ἔργον τοῦ Bergson ἀποπνέει τὴν ἰδέαν τῆς θεότητος καὶ ψυχικότητος.

Ὁ Θεὸς τοῦ Bergson εἶναι εἷς, δημιουργός, ἐλεύθερος, πλάστης τῆς ὕλης καὶ ζωῆς.

Ἀπὸ πλείστων σελίδων τῆς δημιουργοῦ ἐξελίξεως (Révolution créatrice), ἔνθα μεγαλειωδῶς ἐκτυλίσσεται τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ συνειδήσεως καὶ τοῦ ἀεννάου γίνεσθαι, ἐκπορεύεται σαφῆς καὶ ἄνευ δισταγμοῦ ἡ ἔννοια τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων, τοῦ θείου, τοῦ μοναδικοῦ ὄντος, τῆς ὑπερμηχανικῆς καὶ ὑπερδιανοητικῆς ἀρχῆς, τῆς μεταφυσικῆς ἀρχῆς τῶν κόσμων, ἀναζητουμένης μεθοδικῶς κατὰ τὴν Πλατωνικὴν καὶ Ἀριστοτέλειον ἔμπνευσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν παραλληλισμῷ πρὸς ὅλας τὰς γενομένας ἔκτοτε προσπαθείας τῶν φιλοσοφούντων καὶ ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τῶν ἀτυχῶν καὶ ἀνεπαρκῶν ἐπιχειρημάτων καὶ ἀφορισμῶν τῆς μονιζούσης ὑλιστικῶς μερίδος.

Καὶ ἡ ἀρχὴ αὕτη τῶν ὄντων, τὸ θεῖον, ὁ Θεὸς δὲν συγγέεται μετὰ τῶν κόσμων, δὲν ἐνοῦται ἐν ἀφομοιώσει μετ' αὐτῶν, ὡς παρὰ τοῖς Πανθεϊσταῖς, ἀλλ' εἶναι διάκριτος, εἶναι συνείδησις ἐλευθέρη καὶ δημιουργός, δρῶσα ἐν τῷ ἀεννάῳ γίνεσθαι.

— Είναι πανθειστής ὁ Bergson ;

Πολλοὶ ἐκλαμβάνουσι τὴν ζωτικὴν φορὰν, l'elan vital, περὶ ἧς τόσος λόγος γίνεται ἐν τῷ συστήματι τοῦ Bergson, ὡς αὐτὸν τοῦτον τὸν Θεὸν ἐν ἀλληγορία ἀναφερόμενον καὶ συνεπῶς ἀποδίδουσι πανθειστικὰς διαθέσεις εἰς τὰς θεολογικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Bergson· διότι ἡ ζωτικὴ φορὰ τοῦ Bergson, καίτοι ἀρχὴ μεταφυσικὴ, διέρχεται διὰ τῆς ὕλης καὶ τῆς ζωῆς καὶ δημιουργεῖ ἀπειρίαν μορφῶν καὶ εἰδῶν· εἶναι τρόπον τινὰ ὁ Θεὸς εἰσχωρῶν εἰς τὰ ὄντα καὶ δημιουργῶν, ἐν τελείᾳ μετ' αὐτῶν ἐπαφῇ, ἀτελευτήτως καὶ ἐλευθέρως.

Ἄλλ' οἱ τοιοῦτοι πλανῶνται· διότι ἡ ζωτικὴ φορὰ ἐπεφάνη μετὰ τῆς ζωῆς, ἥτις εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ὕλης. «Ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ ὕλη καὶ ἐν αὐτῇ ἐγκατεστάθη ἡ ζωή». Ἄν λοιπὸν ἡ ζωτικὴ φορὰ ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Θεός, θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποθέσωμεν τὴν ὕλην προγενεστέραν τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ καθαρῶς ὁμολογεῖ ὁ Bergson ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ πλάστης τῆς ὕλης καὶ ζωῆς, ἡ δὲ ζωτικὴ φορὰ εἶναι πεπερασμένη.

Ἀπορρίπτων ὁ ἴδιος ὁ Bergson τὴν κατάταξιν τοῦ εἰς οἱ ἀνδράποτε πλειάδι πανθειστῶν (Ἐλεᾶται, Πλωτῖνος, Hegel, Schelling, Schopenhauer κλπ.) κηρύττει ὅτι οὔτε πανθειστής τυγχάνει οὔτε μονιστής. Τυγχάνει δὲ ἴσως εἰς πολλοὺς γνωστὸν πόσον ὁ Bergson ἔχει ἐπικριθῆ διὰ τὴν ὁμοιότητά του πρὸς τὸν Νεοπλατωνικὸν Πλωτῖνον. Παραπέμπονται οἱ ἀναγνώσται εἰς τὴν μελέτην τῶν «Ἐννεάδων», ἵνα πεισθῶσιν ἐκ τῶν πρώτων πηγῶν πόσον διαφόρως ἐκτίθεται ἐν τῇ μεταφυσικῇ τοῦ Πλωτίνου τὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας. Κατὰ τὸν Πλωτῖνον τὸ πλῆθος τῶν ὄντων ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ Ἐνός (τοῦ Θεοῦ) δι' ἀκτινοβολίας. Καὶ ἐδημιουργήθησαν κατὰ πρῶτον μὲν τὰ νοητά, ὕστερον δὲ τὰ αἰσθητά (ἐπίδρασις

Πλάτωνος). Ἡ δι' ἀκτινοβολίας αὕτη δημιουργία οὐδόλως ἠλλοίωσεν ἢ ἐμείωσε τὴν οὐσίαν τοῦ Ἐνός, ὡς ἡ ἀκτινοβολουμένη θερμότης τοῦ Ἡλίου οὐδόλως ἐλαττώνει ἢ ἀλλοιοῖ τὴν οὐσίαν τοῦ ἡλίου.

Οὐδαμοῦ τῶν ἔργων τοῦ Bergson συνηντήσαμεν ἀνάλογον ἰδέαν περὶ τῆς κοσμογονίας. Ὁ Νεοπλατωνικὸς πανθεϊσμός εἶναι διάφορος τῆς Μπερξονείου ὄντολογίας καὶ τῆς σχέσεως τῶν ὄντων πρὸς τὴν πρώτην Ἄρχήν.

Ὁ Θεὸς τοῦ Bergson εἶναι αὐτοδημιούργητος. Εἶναι καὶ τέλειος;

Δὲν νομίζομεν ὅτι δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Bergson ἡ ἰδιότης τῆς θείας τελειότητος, καθ' ὃν τρόπον χριστιανικῶς ἐννοοῦμεν ταύτην.

Ἡ ἰδέα τῆς τελειώσεως δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ πραγματικότητι ἐν συστήματι, τὸ ὁποῖον εἶναι διαρκῆς φορὰ πρὸς τὰ ἔμπρός, διαρκῆς μεταβολὴ καὶ διαρκῆς προσπάθεια πρὸς τελείωσιν. Τὸ τέλειον εἶναι σταθμός, σύνολον ἰδιοτήτων μονιμοποιηθεισῶν καὶ μὴ προσδεχομένων ἀλλοίωσιν, ἐς αἰὲ ἀναλλοίωτον καὶ πάγιον. Δὲν νομίζομεν ὅτι ἐκ τῆς ὅλης μελέτης τοῦ συστήματος τοῦ Bergson ἐπιτρέπεται ἄνευ ἀντιφάσεων ν' ἀποδοθῇ ἡ ἔννοια τοῦ τελείου ὑπὸ τὴν παγίαν ταύτην μορφήν εἰς τὴν ὑπερτάτην Ἄρχήν. Τὸ τέλειον εἶναι συμβατικὴ τις, συγκριτικὴ ἀναγνώρισις ἐν συσχετισμῶ πρὸς ὑποδεεστέρας δυνάμεις. Ἄλλ' οὐδεὶς δύναται νὰ βεβαιώσῃ ὅτι τὸ «τέλειον» τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐξελιχθῇ πρὸς ἕτερον τέλειον καὶ ἐν συστήματι ἐνὸς ἀεννάου γίγνεσθαι καὶ μιᾶς ἀεννάου μεταβολῆς — οἷον τὸ σύστημα τοῦ Bergson — ἡ ἔννοια τοῦ ἀμεταβλήτως τελείου εἶναι ἀσυμβίβαστος καὶ ἀκατανόητος· διὰ τοῦτο ἡ θεία τελειότης, κατὰ τὴν λογικὴν ἀκολουθίαν τοῦ συστήματος, νοητέα ὡς τελειότης, ὑπεροχὴ συγκριτικὴ, ὑπερβάλλουσα

δλας τὰς ἐγκοσμίους γνωστὰς καὶ ἀγνώστους δυνάμεις, ἀλλὰ μὴ ἀποκλείουσα τὴν προσπάθειαν μιᾶς νέας τελειώσεως. Ὁ διαρκῆς πρὸς δημιουργίαν μόχθος ὁ παρατηρούμενος εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἡ πρὸς νέας καὶ τελειότερας μορφᾶς φορὰ — πόθος πάσης συνειδήσεως — δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαιρεθοῦν ἀπὸ τοῦ μεγάλου καὶ πρώτου δημιουργοῦ καὶ ὑπερτάτης συνειδήσεως. Ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ — πρώτη καὶ διαρκῆς ἀρχὴ δημιουργίας — εἶναι καὶ μία ἀτελείτητα προσπάθεια πρὸς ἀνανεουμένην τελείωσιν ἢ μεταφυσικὴ ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῶν ὑπάρξεων ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ ἐν μεγίστῳ βαθμῷ ἀτελείτητον καὶ αἰώνιον τὸν πόθον τῆς τελειώσεως· τρέφει ἐπομένως καὶ αὕτη πρὸς τὴν ἀλλοίωσιν. Καὶ δημιουργοῦσα τελειότερον αὐτοδημιουργεῖται τελειότερον. Τοιαύτη ἐξάγεται ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Bergson καὶ τῶν πρὸς ἐπικριτὰς ἀπαντήσεών του ἡ ἰδέα τῆς Θεότητος.

ΙΣΤ΄.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ BERGSON ΤΟ ΚΩΜΙΚΟΝ ΚΑΙ Ο ΓΕΛΩΣ

«Γελῶμεν ἐκ στιγμιαίας ἀναισθησίας τῆς καρδίας».

Αἱ περὶ τοῦ κωμικοῦ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προκαλουμένου γέλωτος σκέψεις τοῦ Bergson ἐκτίθενται ἄνευ πολλῆς πρωτοτυπίας ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «le rire» μικρῷ συγγράμματι αὐτοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ζῷον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ γελᾷ, ἀλλὰ καὶ τὸ ὁποῖον δύναται νὰ προκαλῆ γέλωτα. Τὸ κωμικὸν γίνεται ἀντιληπτὸν ὑπὸ μόνου τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἐκ μόνου τούτου πηγάζει. Τὰς κωμικὰς σχέσεις δὲν ἀντιλαμβάνονται τὰ λοιπὰ ζῷα, ἀλλ' οὔτε καὶ δύνανται νὰ δημιουργήσωσι τοιαύτας, εἰμὴ μόνον ὁσάκις εἰς τὰς στάσεις καὶ τὰς κινήσεις.